

Over de drempel
Spirituele ervaringen

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten
onder redactie van
Frans van Bussel, Michel Gastkemper
en Roel Munniks

Rudolf Steiner

Over de drempel
Spirituele ervaringen

Vertaald door

Tineke Croese

Met een nawoord van

Edward de Boer

Vrij Geestesleven / Zeist

De tekst van dit boek berust op verslagen van voordrachten die niet door Rudolf Steiner zijn nagezien.

Titels van de oorspronkelijke uitgaven:

Die Geheimnisse der Schwelle

Rudolf Steiner Gesamtausgabe nr. 147

7e druk, Rudolf Steiner Verlag, Dornach 2015

Wege und Ziele des geistigen Menschen

Lebensfragen im Lichte der Geisteswissenschaft

Rudolf Steiner Gesamtausgabe nr. 125

2e druk, Rudolf Steiner Verlag, Dornach 1992

Die Geheimnisse der biblischen Schöpfungsgeschichte

Rudolf Steiner Gesamtausgabe nr. 122

6e druk, Rudolf Steiner Verlag, Dornach 1984

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten

© 2018 Stichting Rudolf Steiner Vertalingen

Typografie Françoise Berserik

Opmaak Henk Pel

Omslagillustratie Irene van der Laag, 'Rood en Blauw', olieverf op doek,

100 x 100 cm, 2005 (detail)

ISBN 978 90 6038 584 5 / NUR 720

Vrij Geestesleven is een imprint van Uitgeverij Christofoor, Zeist

Bij deze uitgave

De hoofdmoot van dit boek wordt gevormd door de cyclus van acht voordrachten die Rudolf Steiner hield direct na de opvoering van zijn mysteriedrama *Het ontwaken der zielen*. Ze belichten de indringende ervaringen die ieder mens doormaakt wanneer hij toegang zoekt tot hogere, spirituele werelden. Het thema op zichzelf is niet nieuw. Maar de manier waarop Steiner hier de weg tot helderziendheid schetst, heeft een grote levendigheid en directheid. De volstrekt andere realiteit van de werelden ‘over de drempel’, de eigenschappen die nodig zijn om je in die werelden staande te houden en vervolgens weer gezond in de gewone wereld te kunnen functioneren, dat alles wordt met verve geschilderd.

Toch noemt Rudolf Steiner dit soort beschrijvingen, zoals ze in zijn boeken en voordrachten voorkomen, ‘half theoretisch’. Al gaan ze nog zozeer over het leven in al zijn aspecten, het onderwerp is *de mens*, het is wat wij allemaal als voorland, als omgeving en als ontwikkelingsmogelijkheden hebben.

Het theoretische valt geheel weg wanneer de algemene beschrijving overgaat in een persoonlijk verhaal, wanneer *de mens* plaats maakt voor een *individu* en zijn concrete belevenissen. Het verhaal als tegenpool van de theorie komt in Steiners voordrachten dan ook steeds weer terug – met de karmavoordrachten als ultiem voorbeeld.

Maar het kan nog een niveau dieper gaan. Dat gebeurt wanneer het concrete leven met kunstzinnige middelen wordt uitgebeeld. Van 1910 tot 1913 schreef en regisseerde Rudolf Steiner jaarlijks een ‘mysteriedrama’. De vier drama’s die zo ontstonden, verbeelden de spirituele ontwikkeling van een groep mensen met alle herkenbare ups en downs. Steiner heeft deze personages en hun lotgevalen niet bedacht, zo zegt hij zelf, ze werden hem ingegeven.

Hij heeft deze drama’s dan ook nooit willen uitleggen. Je legt iemands leven immers ook niet uit, je kunt alleen proberen de in-

nerlijke dramatiek ervan te zien, de lijnen van het lot te lezen. Met die blik kijkt de schrijver zelf terug op zijn werk. En het is fascinerend te lezen welke ontdekkingen hij dan doet, hoe hij achteraf ziet welke draden door de gebeurtenissen lopen en hoe de stap die de ene persoon zet of juist niet zet, doorwerkt in de ziel en in de lotgevallen van alle andere personen.

Zulke vingerwijzingen en ontdekkingen lichten her en der op in de cyclus 'Over de drempel'. Ten slotte zijn aan dit boek nog twee voordrachten en een voordrachtsfragment toegevoegd die speciaal aan het eerste mysteriedrama zijn gewijd. Ze vormen een indrukwekkende inleiding tot de drama's van de hand van Rudolf Steiner zelf.

Het boek wordt gecompleteerd met een korte samenvatting van de vier mysteriedrama's en met een nawoord, waarin Edward de Boer op levendige en persoonlijke wijze licht werpt op de inhoud van de voordrachten en de totstandkoming van de drama's.

De redactie

Inhoud

Over de drempel – Spirituele ervaringen Een cyclus van acht voordrachten

Eerste voordracht

München 24 augustus 1913 — 13

Enkele toelichtingen bij het drama *Het ontwaken der zielen*. De terugblik op de ‘wereldmiddernacht’ tijdens het leven. De innerlijke voorwaarden daarvoor. Subtiliteiten in de handeling van de drama’s. De weg van Maria en de weg van Johannes Thomasius. Iedere ziel ‘ontwaakt’ op haar eigen wijze.

Tweede voordracht

25 augustus 1913 — 27

De drempel tussen de materiële en de geestelijke wereld. Ahriman als rechtmatige heer van de dood en als verleider van het menselijk denken. Ahrimanische schimmen en spoken. De juiste verhouding tot de materiële wereld. De verkeerde ascese. Lucifer als verheffer en als verleider van de ziel. Over egoïstische liefde. De liefde voor de geestelijke wereld en haar pervertering. ‘Snoepen’ van de geestelijke wereld, en andere bronnen van illusies.

Derde voordracht

26 augustus 1913 — 46

De elementaire wereld. Doordringen in deze wereld vereist het vermogen tot gedaanteverandering naast een versterkt zelfgevoel. Levende, zelfstandige gedachten. Waarneming van het innerlijk van de wezens in genuanceerde sympathieën en antipathieën. ‘Waken’ en ‘slapen’ in de elementaire wereld. Het versterken van de morele krachten. De ‘lotusbloemen’ en de ‘elementaire ruggengraat’.

Vierde voordracht

27 augustus 1913 — 63

De eigenlijke geestelijke wereld. De uitbeelding daarvan in de drama's. Het lezen van het kosmische schrift. De onmogelijkheid van materiële bewijzen voor het bestaan van de geestelijke wereld. Maurice Maeterlinck. Onjuiste en ware herinneringen aan vorige levens. Tegenwerpingen uit de gangbare psychologie. De gedachtenwezens in de geestelijke wereld. Het wereldwoord.

Vijfde voordracht

28 augustus 1913 — 80

Een ingelast verhaal over Capesius en een sprookje van Felicia Balde. Uitzettingen van Benedictus over het luciferische en het ahrimanische element. Gedachte, woord en schrift. Het drieledige principe van de kosmos. Getal en maat.

Zesde voordracht

29 augustus 1913 — 97

Andere voorbeelden van het drieledige principe. Het Latijnse en het gotische schrift. Luciferische en ahrimanische polen in de verschillende kunsten. De weg in de geestelijke wereld. Het staan voor het niets. Het gesprek met de levende gedachtenwezens. De ontmoeting met het 'andere zelf'.

Zevende voordracht

30 augustus 1913 — 111

Het 'andere zelf' en Philia, Astrid en Luna. Het ingrijpen van Ahriman en Lucifer bij de geestelijke ontwikkeling. De 'dubbelganger'. De volstrekt individuele weg van Johannes Thomasius. Onverwerkt karma en verleiding door Lucifer. De weg in de geestelijke wereld (vervolg). Het uitwissen van alle herinnering en het staan voor de afgrond. De ontmoeting met het ware ik.

Achtste voordracht

31 augustus 1913 — 127

De noodzakelijke 'inferioriteit' van onze huidige cultuur. Een voorbeeld van schijngeleerdheid. De wachter aan de drempel en het ware ik. Zelfbedrog en zelfkennis. Een oefening in onverbloemde eerlijkheid. Egoïsme en liefdeloosheid als stoornissen op de geestelijke weg. Toelichting van de terminologie in deze voordrachten. Over de verantwoordelijkheid voor de antroposofie.

Twee voordrachten en een fragment aansluitend bij *De poort van de inwijding*

Een voordracht

Bazel 17 september 1910 — 153

De individuele weg van Johannes Thomasius. Ware zelfkennis door op te gaan in andere wezens. Kamaloka-ervaringen tijdens het leven. Het spirituele realisme van *De poort van de inwijding*. Uitbeelding van aspecten van de hele mens: Philia, Astrid en Luna. Het gezelschap in de zonnetempel als tableau van Johannes Thomasius' individualiteit.

Een voordracht

Berlijn 31 oktober 1910 — 186

Het ontstaansproces van *De poort van de inwijding* gedurende driemaal zeven jaar. Van algemene spirituele wetmatigheden naar de werkelijkheid van één individuele mens. De draden van het karma en het knooppunt rond Johannes Thomasius. De cruciale scène in de meditatiekamer. Johannes' crisis. Reële ervaringen en illusies van de astrale wereld: de geest van de elementen en de maya-tempel. De personages als dragers van aspecten van de kosmos. Het aardebrein. De zegging van de taal in het drama. De slotscène in de tempel.

Fragment van een voordracht

München 17 augustus 1910 — 237

Het begin van de spirituele ontwikkeling. Johannes' beproeving – cruciaal ook voor Benedictus. Realiteit en illusie bij beginnende geestelijke waarnemingen. Weerslag van onjuiste gedachten en gevoelens op de wereld van de elementen. Johannes' innerlijke steunpunt: zijn geestelijke verbinding met Maria. Theodora. De vier hiërofantten.

Nawoord en aantekeningen

Nawoord (Edward de Boer) — 247

Samenvatting van de vier mysteriedrama's — 269

Aantekeningen bij *Over de drempel. Spirituele ervaringen* — 273

Aantekeningen bij het nawoord — 289

Aanvullende literatuur — 291

Levensoverzicht — 295

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten — 299

Over de drempel Spirituele ervaringen

Eerste voordracht

München 24 augustus 1913°

Als u terugdenkt aan de opvoeringen van de afgelopen dagen,^o dan wordt daarin van alles geboden waaraan we kunnen aanknopen bij de beschouwingen van deze voordrachtencyclus. Ik mag zeggen dat ik op verzoek van velen elk jaar niet alleen de pen heb gepakt, maar ook tot op zekere hoogte iets heb uitgewerkt wat een soort uitleg, een commentaar bij onze mysteriedrama's zou kunnen zijn.^o Maar elke keer heb ik de zaak weer weggelegd, om dezelfde reden die ik kort heb aangeduid in mijn inleidende opmerkingen bij *Het ontwaken der zielen*.^o Het staat mij tegen om achteraf verstandelijk te becommentariëren wat waarachtig geen theoretische, geen verstandelijke oorsprong heeft, wat met zijn beelden geheel en al een ingeving uit de geestelijke wereld is, en waarover ik verstandelijk ook niet anders zou kunnen spreken dan een ander het zou doen als hij op de zaak ingaat. Ik voel een zekere behoefte om de dingen die op deze manier gegeven zijn, door zichzelf te laten spreken en ze bij wijze van spreken niet af te tappen tot de dunne voorstellingsvorm waar het bij verstandelijk denken en theoretiseren toch altijd enkel op neerkomt.

Toch mag ik in deze voordrachtencyclus misschien bij enkele dingen aanknopen. En dan zou ik u vandaag allereerst opmerkzaam willen maken op wat u gezien hebt in het negende, tiende en dertiende tafereel van *Het ontwaken der zielen*. Juist in deze tafereelen hebben we iets voor ons wat we sobere beeldindrukken zouden kunnen noemen, terwijl menigeen misschien had verwacht dat er na de scènes die met het geestgebied en de Egyptische inwijding te maken hebben, iets getoond zou worden wat tumultueuzer, dra-

^o Dit teken verwijst naar de aantekeningen bij de vertaling, die beginnen op blz. 273.

matischer zou zijn, iets wat zagezegd luidruchtig zou verlopen en zich niet in de stilte van de ziel zou afspeelen. En toch zou alles wat in het negende, tiende en dertiende tafereel anders zou zijn, voor de occulte blik in feite onwaar zijn. We hebben hier te maken met ziele-ontwikkelingen. En wat dat betreft moet dadelijk gezegd worden dat theoretische beschrijvingen zoals ook wij die over de ontwikkeling van de ziel tot hogere werelden geven, elke ziel weliswaar aangrijpingspunten bieden voor haar weg naar de hogere werelden, maar dat die innerlijke ontwikkelingsweg nu eenmaal voor elke ziel anders is, al naargelang haar bijzondere individuele aard, haar karakter, temperament en overige omstandigheden. Daarom kunnen we ook alleen een dieper begrip van de occulte ontwikkeling van de ziel krijgen, als we die in haar verscheidenheid zien, zoals ze zich afspeelt bij Maria, weer anders bij Johannes Thomasius en nog weer anders bij de andere personen van ons drama.

Het negende tafereel is allereerst gewijd aan het cruciale moment waarop in Maria's ziel een besef ontstaat van wat deze ziel om zo te zeggen in haar diepste grond nog niet volledig bewust doorleefd heeft tijdens haar voorafgaande tijd in het devachan,^o en van wat ze in het verre verleden heeft doorgemaakt in de tijd van de Egyptische inwijding. Bij wat ditmaal in het geestgebied is weergegeven, hebben we te maken met belevenissen van de ziel tussen de dood die een middeleeuwse incarnatie afsloot en de geboorte in het heden waarin *De poort van de inwijding*, *De beproeving van de ziel*, *De wachter aan de drempel* en *Het ontwaken der zielen* spelen. Al deze belevenissen – met uitzondering van de episode in *De beproeving van de ziel* die de inhoud van Capesius' terugblik op zijn vorige leven weergeeft^o – spelen in het heden, en wel in het heden dat volgt op het geestelijk verleden in het devachan tussen de dood van de betrokken personen na hun middeleeuwse belichaming, die de inhoud van de betreffende episode vormt, en hun huidige leven.

Wat de zielen in hun devachan-tijd beleven, verschilt al naargelang de voorbereiding die deze zielen op aarde hebben doorgemaakt. Een heel belangrijke ziele-ervaring is die waarbij de ziel in het devachan bewust doormaakt wat de wereldmiddernacht wordt genoemd.^o Zielen die zich daar niet op hebben voorbereid,

maken deze wereldmiddernacht als het ware slapend door; zij ‘slapen’ in deze tijd, die we de Saturnustijd van het devachan kunnen noemen. Want we kunnen de opeenvolgende periodes die de zielen doormaken tussen de dood en een nieuwe geboorte in relatie tot de verschillende planeten zonnetijd, Marstijd, Mercuriustijd enzovoort noemen.^o Veel zielen verslapen zagezegd deze kosmische middernacht. Zielen die voorbereid zijn, waken tijdens hun geestelijke leven in deze kosmische middernacht. Dat houdt echter nog niet in dat zielen die door een juiste voorbereiding de tijd tussen de dood en een nieuwe geboorte bewust doormaken, die de kosmische middernacht dus wakend doormaken, ook een bewustzijn van die ervaring meebrengen in hun aardse leven, wanneer ze in het fysieke bestaan aankomen.

Bij Maria, bij Johannes Thomasius gaat het zo, dat ze met de juiste voorbereiding de kosmische middernacht doormaken in hun geestelijke tijd tussen de dood en een nieuwe geboorte, maar dat zich aan het begin van hun aardse leven en nog lange tijd daarna een soort zielsverduistering over de ervaring van de kosmische middernacht heeft gelegd, en dat die ervaring in een later stadium van hun leven naar boven komt. Ze komt echter alleen dan naar boven wanneer over de ziel een zekere rust en harmonie is gekomen. Belangrijk en diepgaand zijn de gebeurtenissen die de ziel doormaakt wanneer ze de kosmische middernacht wakend beleeft. Maar de aardse herinnering aan de kosmische middernacht moet een rustige innerlijke ervaring, een onvertroebelde innerlijke ervaring zijn. Want de ervaring van de kosmische middernacht brengt met zich mee dat wat normaal alleen subjectief is, wat anders als zielekrachten alleen in ons innerlijk werkt, als reële wezens voor de ziel komt te staan. Het komt voor Maria te staan zoals het in het negende tafereel van *Het ontwaken der zielen* wordt weergegeven, namelijk in de gedaanten van Astrid en Luna, die levende wezens worden. Voor Johannes Thomasius wordt de ‘andere Philia’ een levend wezen uit de geestelijke wereld, en voor Capesius Philia, zoals deze als levend wezen uit de geestelijke wereld wordt weergegeven in het dertiende tafereel.

De zielen moesten zichzelf zo leren voelen, zo leren ervaren,

dat als het ware geestelijk tastbaar voor hen komt te staan wat voordien nog abstracte krachten in hen waren. En wat dan geestelijk tastbaar als een ware vorm van zelfkennis voor de ziel komt te staan, dat moet in volmaakte zielerust kunnen optreden als een resultaat van meditatie. Dat is wat nodig is, opdat zulke gebeurtenissen in de ware, echte zin van het woord tot werkelijke versterking van de ziel ervaren kunnen worden. Zouden we in tumultueuze dramatiek en niet in serene meditatie de herinnering aan de kosmische middernacht willen ervaren, of de herinnering aan een gebeuren zoals weergegeven is in de Egyptische inwijdings-scène, dan zouden we het helemaal niet kunnen ervaren. Dan zou het geestelijk gebeuren dat zich in de ziel afspeelt de ziel verduisteren, zodat de indrukken zich aan de innerlijke waarneming zouden onttrekken. Een ziel die de kosmische middernacht heeft doorgemaakt of die de diepe indruk heeft ondergaan van ervaringen zoals ze in het zevende en achtste tafereel van *Het ontwaken der zielen* worden weergegeven,^o kan zich uitsluitend herinneren wat ze heeft doorgemaakt, als ze in volmaakte, serene rust het naderen van dergelijke gedachten aan wat voordien in de geestelijke wereld of in het vorige aardse leven is beleefd, zo ervaart als aan het begin van het negende tafereel is uitgedrukt met de woorden:

Een zielester, ginds aan de geestesoever –
zij nadert – nadert mij in geestesglans,
zij nadert met mijn zelf, en bij het naderen –
wint nog haar licht aan kracht – en ook aan rust.
Jij ster in het blikveld van mijn geest,
wat – straalt jouw nadering in mijn zieleschouwing uit?

Het optreden van de herinnering aan de kosmische middernacht en aan het meegemaakte in een voorgaande incarnatie is alleen dan esoterisch waarachtig te ervaren als de ziel deze rustige gesteldheid bezit, zodat niet alles in tumultueuze dramatiek op haar afkomt. Maar wanneer dit ervaren wordt, wanneer de kosmische middernacht wordt doorgemaakt, is dit zonder meer iets zeer ingrijpends in het zieleleven van de mens. Dan beleven we iets wat ik

niet anders kan uitdrukken dan met de woorden: er worden in die kosmische middernacht dingen doorgemaakt die diep, diep verborgen liggen onder de oppervlakte van de materiële wereld° niet alleen, maar ook van menige wereld waar een ontluikende helderziendheid ons brengt. Aan onze waarneming van de materiële wereld onttrekt zich, zoals ook nog aan menige helderziende blik die al tot bepaalde lagen onder de materiële wereld doordringt, wat wij – we zullen daar later nog over spreken° – de noodzakelijkheden in het kosmische gebeuren kunnen noemen, de noodzakelijkheden waarin de diepe gronden van de dingen wortelen,° waarin uiteraard ook de diepste lagen van de menselijke ziel wortelen. Alleen onttrekken deze zich aan de zintuiglijke en ook aan de ontluikende helderziende blik en doen ze zich aan de laatste pas voor wanneer zoiets wordt doorgemaakt als in de beelden van de Saturnustijd geschetst is.

Dan mogen we zeggen dat het voor zo'n helderziende blik, die eerst moet optreden in de tijd tussen de dood en een nieuwe geboorte, echt is alsof over het hele blikveld van de ziel bliksems trekken, die met hun schrikwekkende flitsen de kosmische noodzakelijkheden verlichten, maar tegelijkertijd zo verblindend fel zijn dat door dat felle licht de bewustzijnsblikken sterven en er uit die stervende geestesblikken beeldvormen ontstaan, die zich vervolgens in het kosmisch scheppen invlechten als de vormen waaruit de lotswegen van de kosmische wezens voortvloeien. Wij herkennen de oorzaken van het lot van de mensen en de andere kosmische wezens in de diepe gronden van de noodzakelijkheden pas dan, wanneer wij kijken met zulke geestesblikken die bij het herkennen sterven door de oplichtende bliksems en zich als het ware in gestorven vormen veranderen, die dan voortleven als de lotsimpulsen van het leven. En alles wat ware zelfkennis in zich bergt – niet de zelfkennis waarover op theosofisch gebied zoveel geuleuterd wordt, maar de diep ernstige zelfkennis die in de loop van het esoterische leven ontstaat –, alles wat de ziel bij zichzelf waarneemt met alle onvolkomenheden die ze zichzelf toeschrijft, dat wordt in de kosmische middernacht gehoord als verweven in de af en aan rollende kosmische donder, rommelend in de diepe gronden van het bestaan.